

KRIZA KÖNYVEK 34.

A könyv megjelenését a

és a

támogatta.

KOMÁROMI TÜNDE

RONTÁS ÉS TÁRSADALOM ARANYOSSZÉKEN

BBTE MAGYAR NÉPRAJZ ÉS ANTROPOLÓGIA TANSZÉK
KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
KOLOZSVÁR, 2009

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.
telefon/fax: +40 264 432 593
e-mail: kriza@mail.dntcj.ro
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság, 2009

Borítóterv és tipográfia
Könczey Elemér

Számítógépes tördelés
Sütő Ferenc

ISBN 978-973-8439-43-6

Készült a kolozsvári GLORIA és IDEA Nyomdában
Igazgató: Nagy Péter
Megrendelési szám: ~~XXXX~~/2009

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	9
BEVEZETŐ	11
A KUTATÁS HELYSZÍNE ÉS PROBLÉMÁI	13
A vidék és a falu	13
A terepmunka leírása	15
KUTATÁSTÖRTÉNET.	21
Megközelítési módok, boszorkányságteóriák	21
Antropológiai és néprajzi megközelítések	23
Intellektuális/kognitív teóriák	23
Magyar néprajzi kutatások	24
Román néprajzi kutatások.	26
Szociológiai teóriák.	29
Pszichológiai vagy érzelmi teóriák	31
Történeti antropológiai kutatások	35
Releváns kérdések a kortárs boszorkányságkutatásban	36
A boszorkányság modernitása	36
A boszorkányság ambivalenciája	37
RONTÁS AZ ARANYOSSZÉKI HAGYMÁSON	41
Boszorkánysággal, rontással kapcsolatos előítéletek	42
A rontásetetek statisztikai elemzése	49
Rontásvádak	51
A rontás eszközei, módszerei és a végrehajtó személy	56
A rontó módszerek elemei.	62
A rontó erő átvitelének módja (hatásmód)	63
Szellemi módszerek	64
Fizikális módszerek	68
A rontás okai és következményei: társadalmi, gazdasági és egészségi problémák	72
A kapcsolatok problémái	77
Tulajdonnal kapcsolatos problémák	81
A rontásnak tulajdonított betegségek és gyógyításuk.	87

A rontás által okozott betegségek és halálesetek	87
A rontás által előidézett betegségek összefüggései a szellemek által okozott betegségekkel	89
A rontásnak tulajdonított betegségek gyógyítása	92
Alternatív igazságszolgáltatás: átok és csináltatás a román pappal	100
ESETTANULMÁNYOK	113
Cipő és talizmán. Egy megszállott fiatalember története.	113
Családi, társadalmi kontextus. Élettörténetbeli előzmények	113
A cipő érintése	118
Csináltatás és megszállottság	122
János gyógyulása	131
Gyógyító, jós és boszorkány: egy komplex népi specialista	139
A családi környezet	139
Trézsi néni tudománya	144
Az ónöntés (ólomöntés)	147
A kenés	150
A kártyavetés	151
A kuruzslás és a csináltatás	154
A meny vádjai	158
Házasság és betegség: egy fiatalasszony története	164
Nóra családja	164
A boszorkány anyós	166
A jósnő üzenete.	169
Az „utolsó fázisban“	170
„Megette a lelkemet és az idegeimet”: testvérek egy udvarban	174
Család és életkörülmények	174
Parázna, tolvaj és boszorkány.	182
Lopás és bosszú.	187
Régi román, új román: öregasszony a vádak súlya alatt	189
Mária néni élete és környezete	189
Vádak a családban és a szomszédságban	192
Utak a vak jóshoz.	199
Konklúziók	203

KÖVETKEZTETÉSEK	205
BIBLIOGRÁFIA	215
MELLÉKLET	235
VRĂJITORIE ȘI SOCIETATE	
ÎNTR-UN SAT DIN ZONA ARIEȘULUI	241
WITCHCRAFT AND SOCIETY	
IN ARIEȘULUI REGION (CLUJ COUNTY, ROMANIA)	243

ÁBRÁK JEGYZÉKE

<i>Grafikon 1.</i> A vádlott és az áldozat etnikai hovatartozása	53
<i>Grafikon 2.</i> A vádlott és az áldozat etnikai hovatartozása a vádlott neme szerint	53
<i>Grafikon 3.</i> A kapcsolat típusa	55
<i>Grafikon 4.</i> A rontás végrehajtója	58
<i>Grafikon 5.</i> A rontás módszere	60
<i>Grafikon 6.</i> A rontás módszere a rontás végrehajtója szerint	60
<i>Grafikon 7.</i> A rontást kiváltó ok	73
<i>Grafikon 8.</i> A rontás következménye	74
<i>Grafikon 9.</i> A rontás következménye a kiváltó ok szerint	75
<i>Grafikon 10.</i> A rontás következménye a rontás módszere szerint	76
<i>Grafikon 11.</i> A rontást kiváltó ok a rontásnak tulajdonított halálesetek szerint	87
<i>Grafikon 12.</i> A rontás módszere a rontásnak tulajdonított halálesetek szerint	88
<i>Grafikon 13.</i> Igazságos-e a rontás a vádlott neme szerint	106
<i>Grafikon 14.</i> Igazságos-e a rontás a kiváltó ok szerint	107
<i>Grafikon 15.</i> A kapcsolat típusa a rontás igazságossága szerint	107
<i>Geneológia 1.</i> Vári János családfája	113
<i>Geneológia 2.</i> Balog Teréz családfája	140
<i>Geneológia 3.</i> Nóra családfája	164

ELŐSZÓ

Kedves olvasó,

Ez a könyv doktori dolgozatom kevésbé módosított változata. A dolgozatot 2005 júniusában védtem meg Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékén. Ezt követően 2006. február 1. és 2009. január 30. között a Halle-i Max Planck Szociálintropológiai Intézet Posztszocialista Eurázsia Osztályának munkatársaként egy oroszországi kutatásban vettem részt; a *Vallás és moralitás* témában kutató csoport keretében ortodox vallásosságot és a Gonosszal kapcsolatos képzeteket kutattam Moszkvától északkeletre egy kisvárosban és a szomszédos falvakban. A terepmunka, majd később az ottani eredmények feldolgozása lefoglalta minden időmet, nem volt alkalmam átdolgozni ezt a munkát. A 2005 óta megjelent szakirodalomra való hivatkozások emiatt hiányoznak belőle. A benne levő statisztikai elemzéseket meghagytam, bár tudom, mennyire kifogásolható az SPSS program használatával végzett statisztikai elemzés ilyen kis mintán. A megvizsgált kérdések és a feltárt arányok sokatmondóak és helytállóak a vizsgált helységben és témában.

Köszönet minden aranyosszékinek, aki munkám során vendégül látott, elbeszélgetett velem, megosztotta velem tudását, örömet-bánatát. Néhányan közülük már nem élnek. Remélem, munkám is hozzájárul emléküik megőrzéséhez. Hálámat szeretném kifejezni általános iskolai, középiskolai, egyetemi tanárainknak, akik felébresztették bennem a kíváncsiságot a körülöttem levő világ mélyebb megismerésére, és elláttak az ehhez szükséges útravalóval.

Köszönöm még egyszer férjem támogatását és most már cseperedő, de az írás idején még igencsak zsenge korú gyermekeim türelmét.

Szeretettel ajánlom a könyvet minden kedves olvasónak.

Kolozsvár, 2009. május 15.

VRĂJITORIE ȘI SOCIETATE ÎNTR-UN SAT DIN ZONA ARIEȘULUI

Cartea se ocupă de fenomenul făcăturii într-un sat din Zona Arieșului (jud. Cluj, România) bazându-se pe literatura de specialitate a tematicii vrăjitoriei în antropologia socială, folosind totodată și rezultatele cercetărilor etnografice române și maghiare legate de acest fenomen. Structura cărții este următoarea: introducerea; cele mai importante informații despre satul cercetat și despre munca de teren începută în 1992 și desăvârșită în mare parte în anii 1992–2001 (capitolul I); istoria cercetărilor internaționale și autohtone în domeniu (II); analiza amănunțită a fenomenului făcăturii în satul cercetat (III); studii de caz care discută în detaliu aspecte relevante ale fenomenului cercetat (IV); concluziile (V); bibliografia (VI) și anexe (VII).

Problematica făcăturilor se asociază în acest sat de trei tipuri de probleme umane: problemele cuplurilor (dragoste și căsnicie), probleme de sănătate și probleme economice. Pe când problemele cuplurilor și cele economice pot fi la fel cauze cât și urmări ale făcăturilor, problemele de sănătate apar în interpretările locale doar ca urmări ale intervențiilor magice. Făcăturile apar ca fenomene ambivalente în discursul localnicilor: se percep atât făcături condamnabile din punctul de vedere al societății, cât și făcături considerate drepte, desăvârșite ca acte de justiție alternativă. Aceste făcături considerate pozitive sunt legate în cele mai multe cazuri de probleme economice cauzate prin furt sau prin magie (luarea manei). Trăsătura principală a problemelor de sănătate explicate prin făcături este faptul că s-au demonstrat incurabile de către medici. În asemenea cazuri după părerile locale există două modalități de scăpare: bolnavul sau familia bolnavului se poate adresa unui vrăjitor care știe să desfacă, ori se adresează cu același scop unui preot ortodox. Localnicii se adresează preoților ortodocși atât în cazul bolilor cauzate de făcături sau duhuri necurate cât și în cazul făcăturilor, cu funcție de justiție alternativă. În toate aceste cazuri preotul mediază dorința omului către Dumnezeu.

Localnicii în cele mai multe cazuri desăvârșesc singuri făcăturile, și doar într-o parte mai mică a cazurilor se adresează specialiștilor. Bazându-se pe distanța dintre operator și victimă am împărțit făcăturile în două categorii: făcăturile fizice și cele spirituale. În această analiză am pornit de la existența (sau inexistența) contactului fizic dintre operator și victimă. Am ajuns la

concluzia că făcăturile spirituale (care de cele mai multe ori folosesc elemente ale religiozității populare) au un rol accentuat în desăvârșirea făcăturilor cu rol de justiție. Făcăturile fizice, care se bazează de cele mai multe ori pe contactul fizic dintre operator și victimă (sau pe contactul fizic cu un obiect care fusese în contact cu una dintre aceste persoane) au un rol desăvârșit în cazul făcăturilor de dragoste.

Lucrarea analizează relațiile interumane care sunt relevante din punctul de vedere al făcăturilor. Pe baza cercetării am ajuns la concluzia că făcăturile sunt fenomene cu relevanță doar în cadrul familiei și a rudeniei, însemnând că se fac acuzații de vrăjitorie în mare parte doar în acest cadru social foarte restrâns. Acuzațiile de vrăjitorie între vecini sunt rare. Cartea conține și analiza statistică a cazurilor de vrăjitorie din sat.

WITCHCRAFT AND SOCIETY IN ARIEȘULUI REGION (CLUJ COUNTY, ROMANIA)

The book is framed by the research tradition of social anthropology, and at the same time the analysis is relying on the results of Hungarian and Romanian ethnographical works that scrutinize the phenomena of harmful magic most often labelled by ethnographers as 'rontás' (the approximate local term is 'csináltatás'). The structure of the book is as follows: the first chapter is summarizing the most important data about the field site and the circumstances of the fieldwork started in 1992 and most intensively carried out in the period 1997–2001. The second chapter is reviewing the scholarly works on the topic coming from the local scientist and international literature. Chapter three synthesizes the characteristics of harmful magic in the region, based on the field data from the village. Through case studies contained in chapter four, particular aspects of the phenomena are discussed in detail. The conclusions summarize the most important findings of the research. Bibliography and annex are closing the book.

The harmful magic in the region is linked with three types of social problems: (1) marriage and love-affairs, (2) problems connected to health and well being, (3) and broadly defined economic problems. While problems of relationships and economic issues are most often seen by the local population as causes of the harmful magic, the damages to health are seen only as the outcome. In addition to magical health damages, witchcraft can have an impact on both the relationships and in the economic sphere. Magic is ambivalent according to the local view, therefore it can be both negative and positive according to the social judgment. In cases when it is seen as positive it has the role of an alternative justice. These cases are most prominently related to economical damages caused by theft or attributed to witchcraft. The health damages attributed to witchcraft are usually diagnosed incurable by medical doctors and therefore they are passed into the hand of specialists dealing with unwitching (kuruzsló) or the patients address more often a Romanian Orthodox priest who is working as faith healer in many cases. Orthodox priests are called for healing illnesses caused by witchcraft and evil spirits, but they can be also actors in the process of alternative justice.

I made a distinction between the spiritual and physical magical techniques based on local ideas on the transmission of magical power. The dis-

inction can be made based on the existence or inexistence of the physical contact between the witch and the victim. My conclusion is that the spiritual techniques are characteristically used in the processes of the alternative justice, while physical techniques are most often associated with creating and unmaking relationships.

Although the villagers may request the help of a specialist, my study reveals that in most of the cases they perform magical acts by themselves. Through the analyses I review the social relations that can be seen as important from the perspective of the magical acts. The most important finding in this domain is that witchcraft in this society is a family matter or is linked to close kin-relations. A small proportion of the witchcraft accusations are between neighbours.

CONȚINUT

INTRODUCERE	11
TERENUL DE CERCETARE ȘI PROBLEME LEGATE DE TEREN	13
Zona și satul	13
Descrierea muncii de teren	15
ISTORIA CERCETĂRII	21
Modalități de abordare; teorii ale vrăjitoriei	21
Abordări antropologice și etnografice	23
Teorii intelectuale/cognitive	23
Cercetări etnografice maghiare	24
Cercetări etnografice române	26
Teorii sociologice	29
Teorii psihologice	31
Cercetări în domeniul antropologiei istorice	35
Idei relevante în cercetarea contemporană a vrăjitoriei	36
Modernitatea vrăjitoriei	36
Ambivalența vrăjitoriei	37
FĂCĂTURA ÎN SATUL HAGYMÁS, ZONA ARIEȘULUI	41
Prejudecăți legate de vrăjitorie și făcături	42
Analiza statistică a cazurilor de vrăjitorie	49
Acuzații de vrăjitorie	51
Obiectele/Uneltele, metodele și operatorul făcăturii	56
Elementele metodelor de vrăjitorie	62
Modul de transmitere a forței magice	63
Metode spirituale	64
Metode fizice	68
Cauzele și consecințele făcăturilor:	
probleme sociale, economice și de sănătate	72
Probleme ale relațiilor interumane	77
Probleme legate de proprietate	81
Boli atribuite vrăjitoriei și vindecarea lor	87
Boli și decese cauzate de făcături	87
Relații între bolile cauzate de făcături și de către duhuri	89
Vindecarea bolilor atribuite făcăturilor	92

Justiție alternativă: blestem și „facere” cu „ajutorul” preotului ortodox român	100
STUDII DE CAZ	113
Pantof și talisman. Cazul unui tânăr posedat	113
Context familial și social. Antecedente în istoria vieții	113
Atingerea pantofului	118
Făcătură și posesiune	122
Vindecarea lui János	131
Vindecătoare, ghicitoare și vrăjitoare: o specialistă populară complexă.	139
Familia	139
Știința lui tanti Trézsi	144
Turnatul plumbului	147
Ungerea	150
Ghicitul din cărți	151
Vraja și făcăturile.	154
Acuzațiile norei	158
Boală și căsnicie: istoria unei femei tinere	164
Familia Norei	164
Soacra-vrăjitoare	166
Mesajul ghicitoareii	169
„În ultima fază“	170
„Mi-a mâncat nervii și sufletul”: surori într-o curte	174
Familie și condiții de viață	174
Libertină, hoată și vrăjitoare	182
Furt și răzbunare	187
Român vechi, român nou: bătrână sub povara acuzațiilor	189
Viața și anturajul „lelei” Maria	189
Acuzații în familie și în vecinătate	192
Drumuri către ghicitorul orb	199
Concluzii	203
CONCLUZII	205
BIBLIOGRAFIE	215
ANEXE	235

CONTENT

INTRODUCTION	11
FIELDWORK LOCATION AND RELATED PROBLEMS	13
The region and the village	13
The fieldwork	15
THE HISTORY OF WITCHCRAFT STUDIES	21
Scientific approaches, theories of witchcraft.	21
Studies in anthropology and ethnography	23
Intellectual/cognitive theories	23
Studies in Hungarian ethnography	24
Studies in Romanian ethnography	26
Sociological theories	29
Psychological theories	31
Studies in historical anthropology	35
Relevant ideas in contemporary witchcraft studies	36
The modernity of witchcraft	36
The ambivalence of witchcraft	37
WITCHCRAFT IN HAGYMÁS, ARIEȘULUI REGION.	41
Prejudices related to the phenomena of witchcraft	42
The statistical analyses of witchcraft cases.	49
Accusations of witchcraft	51
Instruments, methods and agents of witchcraft.	56
The elements of bewitching methods	62
The transmission of magical power	63
Spiritual methods	64
Physical methods.	68
Causes and outcomes of magical harm: social, economical and health problems	72
Problems of human relationships	77
Problems related to property.	81
Illnesses explained by witchcraft and methods of curing	87
Illnesses and cases of death explained by witchcraft	87
How illnesses caused by witchcraft are interrelated with illnesses caused by spirits?	89

The healing methods of illnesses caused by witchcraft.	92
Alternative jurisdiction/justice: cursing and bewitching with the help of Romanian orthodox priests	100
CASE STUDIES	113
Shoe and talisman. The case study of a possessed young man.	113
Family and social context. Antecedents in life history.	113
Touching the shoe	118
Witchcraft and possession	122
János's healing/recovery	131
Healer, fortune-teller and witch: a complex folk specialist.	139
The family context.	139
The knowledge of Aunt Trézsi	144
Tin/plummet pouring	147
Massage	150
Fortune-telling (using playing cards)	151
Sorcery and witchcraft.	154
The accusations of the daughter-in-law.	158
Marriage and illness: the story of a young woman	164
Nora's family.	164
The mother-in-law: a witch.	166
The message of the fortune-teller	169
"In the last phase"	170
"She ate my soul and my nerves": sisters in a courtyard	174
Family and life conditions	174
Lecherous, thief and witch	182
Theft and vengeance	187
Old Romanian, new Romanian: elderly woman under the weight of accusations.	189
The life and social context of Aunt Maria	189
Accusations in the family and among neighbours	192
Toward the blind fortune-teller	199
Conclusions	203
CONCLUSIONS	205
BIBLIOGRAPHY	215
ANNEX	235